

Faiq Ələkbərli
*AMEA Fəlsəfə
İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru*

VIII Yazı

Azərbaycanın tanınmış qadın ziyalılarında Mədinə Gülgün (1926-1991) Bakıda anadan olmuş, onun ailəsi 1938-ci ildə Ərdəbil şəhərinə köçmüşdür. Daha sonra o, Təbrizdə "Azərbaycan" qəzetinin redaksiyasında xüsusi müxbir vəzifəsində işləmişdir. Milli Hökuməti məğlub olduqdan sonra (1946) Bakıya qayıdaraq Gülgünün şeirlərində nəzərə çarpan cəhət şeirlərinin xalqın həyatı və mübarizəsi ilə bağlı olması idi. 1 Vətən sevgisi, azadlıq həsrəti yaradıcılığının əsas leytmotivini təşkil edən Gülgünün əsərləri bunlardır: "Təbrizin baharı" (1950), "Savalanın ətəklərində" (1950), "Yadigar üzük" (1953), "Firidun" (1963), "Dünyamızın sabahı" (1976), (1976), "Ömrün payız dayanacağı" (1983) və b.

Gənc yaşlarında dünyasını dəyişən Məziyyə Üskülü-Dalğa (1945-1973) Pəhləvilər rejiminə qarşı mübarizə aparmış, milli hərəkatın dönməz mücahid qadınlarından biri olmuşdur. O, yazırdı:

**Nə yolun uzaqlığı,
Nə qaranlıq çuxurlar,
Nə durğunluq həvəsi,
Məni yoldan qoymadı.
İndi qarışıq mən,
Qurtulmaz dalğalara,
Varlığımız çalışmaq,
Yoxluğumuz dayanmaq!**

O, "İlk ölüm təcrübəsi" hekayəsində isə cəmiyyətdəki haqsızlığa etiraz etmiş, ədalətsizliyin köklərini bədi üslubda izah etməyə çalışmışdır.

O, "Mən günəşi sevirem" şeirində yazırdı ki, uşaqlıq aləmində ürəyində işıq var olduğu üçün heç nədən qorxmazdı. Üskülü yazırdı:

**Uşaqlıq aləmiydi, ürəyim işıq idi
Kiçik, təmiz dünyama,
oyun yaşayış idi.
Yoldaşlarım dövrdə,
hamısı şad, kinəsiz
Bir an küs küsü olsaydı,
genə barışıq idi.
Qaranlıq qorxuluydu,
amma ondan qaçmazdıq,
Gecələr nağıllarda şirin,
təmiz məhəbbət
Bizi bərləşdirirdi.
Elə buna görə də,
Könlümüzün qapısını
kinələrə açmazdıq.
Elə bil gözlerimiz
gecələr də görərdi,
Ulduzlar ay-günəş tək
bizə işıq verərdi.**

M.Üskülüyə görə, uşaqlığın üstündən aylar, illər keçdik-

dən sonra çox şey dəyişdi və sevincin, xoşbəxtliyin yerini kədər, bədbəxtlik tutdu. O, yazırdı:

**Zaman, naqqa balıqtək,
uşaqlığı uddu.
Keçəri qəmlərimin, kiçik sevinclərimin
Yerin böyük kədər, sön-məz kinələr tutdu.
Günəş bizim ölkədən oğurlandı, tutuldu,
İsti işıq çeşməsi qurudu və qurtuldu.
İndi illərdən bəri gecələrimi aysız,
Gündüzlərimi güncüz başa çatdırıram mən.
Böhtan, yalan aldanmış yur-**

O, Təbrizə gələrək S.C.Pişəvərinin rəhbərliyi ilə qurulmuş Milli Hökumətin ana dilində açdığı Təbriz Universitetinin fizika -riyaziyyat fakültəsinə qəbul olunub. Behzad vətəninə gədən dəyişikliklərin sırası bir seyrçisi olaraq qalmayıb və milli fəal iştirakçıya çevrilib. Milli Hökumət süquta uğradıqdan sonra Behzad Behzadi bir müddət yarımğızli yaşamalı olub. Astara, Təbriz, Semnan, Tehran, Noşəhr (Ələmdəh) məktəblərində müəllim işləməklə yanaşı, biliyini artırmaq üçün daim öz üzərində işləyən Behzad Behzadi 1951-ci ildə "Bəşəriyyət" və "Bəşirə ayəndə" qəzeti-

ca-Azərbaycanca sözlük (Fər-həngə farsı- azərbaycani)" kitabını da 2004-cü ildə tamamlayıb oxucuların ixtiyarına verməklə yanaşı, İranda keçirilən Birinci və İkinci Türk Dili Yazı Qaydaları Seminarlarında da

fəal iştirak edib, ərəb əlifbasıyla türkçə sözlərin orfoqrafiasını hazırlayıb. 1998-ci ildə "Azərbaycan türkçəsinin yazılışı qaydaları haqqında" kitabını çap etdirib.

Eyni zamanda, 1998-ci ildə farsca nəşr etdirdiyi Oğuz türklərinin ədəbi epik şah əsəri "Kitabi Dədəm Qorqud" əsəri farsdilli oxuculara geniş bilgi verib. Behzad Behzadi 2003-cü ildə

Telimxan" məqaləsi ona böyük şöhrət qazandırdı. XX yüzilliyin önlərində Savə bölgəsindəki türklər yaşayan kəndlərin sayı 800-ə çatmış indi həmin kəndlərin sayı 450-yə enmişdi. Əli Kamali də soydaşlarının yaşadıqları kəndlərin sayının azalmasına təssüflənmiş, bu məsələyə diqqəti yönəlmiş, kəndlərdən folklor örnəkləri, bölgədə yaşamış aşiq və şairlərin əsərlərini toplamışdı. Topladığı materiallar haqqında ardıcıl Tehrandakı "Varlıq" jurnalında məqalələr çap etdirmişdi.

Uzun müddət ADF-nin sədri olmuş Əmirəli Lahrudi (1924-2014) Güney Azərbaycanın

Güney Azərbaycanda milli maarifçilik: türkçülük/turançılıq və azərbaycançılıq

dumuzu bürüyüb.

Şadlığın, səadət kökü dib-dən quruyub.

Bütün bunlara baxmayaraq, Üskülü hesab edirdi ki, heç bir şey onun uşaqlıqdakı azacıq sevincini, xoşbəxtliyini elindən ala bilməz. O, yazırdı:

**İndi poladdan tütəng, hədsiz-hesabsız fişəng,
Xalqın sönməz eşqindən bir**

nin, 1951-55-ci illərdə "Azərbaycan" qəzetinin baş yazarı olmaqla yanaşı, həm də tərçüməçilik edib.

Behzad Behzadi bir müddət Milli Sığorta Şirkətində işləmiş, orada müdirlər heyətinin üzvlüyündə yüksəlmiş, Tehran sığorta şirkətinin qurucusu və müdirlər heyətinin üzvü olub. O, sığorta təşkilatlarında işləməklə kifayətlənməmiş, metodik vəsaitlər də hazırlayıb çap

"Azəri" adlı jurnalın nəşrinə nail olub. Azərbaycan türkçəsinin yolunda böyük əmək sərf edən B.Behzadi 2003-2008-ci illərdə Tehrandə nəşr etdirdiyi «Azəri» aylıq jurnalı ilə İranda dilimiz və ədəbiyyatımızın inkişafına xidmət etmiş oldu. B.Behzadi yeddi sayı müstəqil çap olunan "El dili və ədəbiyyatı" jurnalını "Azəri" jurnalının əlavəsinə çevirməklə onu yaşadıb.

Meşkin mahalının Lahrud kəndində anadan olub. 1943-cü ildə əvvəlcə Hizi Tudeyi İran təşkilatına üzvü, 1944-cü ildə partiyanın şərq Meşkin mahal komitəsinin sədri olan Lahrudi 1945-ci ildə Azərbaycan Demokrat Firqəsinin(ADF) üzvü və Meşkin mahal komitəsinin sədr müavini seçilib. 1946-cı ilin oktyabr ayında Təbrizdə hüquq və siyasi məktəbin tələbəsi olan Lahrudi Milli Hökumət devrildikdən sonra Sovet Azərbaycanına mühacirət edib, siyasi fəaliyyətini ADF-nin Ağdam və Quba təşkilatında davam etdirib. 1960-cü ildə ADF Tudə partiyası ilə birləşdikdən sonra partiyanın mərkəzi komitə üzvü və icraiyyə komitəsinin üzvü seçilib. Lahrudi 1960-1968-ci illərdə Almanyanın Leyspiq şəhərində yerləşən partiyanın mərkəzində işləmiş, 1968-ci ildə Azərbaycana qayıtmış və ADF Mərkəzi Komitəsində öz fəaliyyətini davam etdirmişdir. O, 1979-2014-cü illərdə ADF-nin sədri olmuş, eyni zamanda «Azərbaycan» jurnalının redaktoru vəzifəsində çalışıb.

1935-ci ildə Təbrizdə anadan olan Rza Barahani ilk təhsilini Təbrizin Pərvayış mədrəsəsində alıb. Daha sonra Türkiyədə ingilis dilində təhsil alan Barahani ingilis ədəbiyyatından doktorluq müdafiə etmişdir. İran Pəhləvilər rejiminə döndükdən sonra Tehran Universitetində ingilis dili və təbii ədəbiyyatdan dərslər deyib. 1968-ci ildə "Kişilik tarixi" kitabını çap etdirməyə çalışıb, bu mümkün olmasa da "Hakim və məhkum mədəniyyət" məqaləsinə görə həbs olunub. Rza Barahani "İran'ın yenilikçi ədiblərindən Qulamhüseyn Səidi, Cəlal Aləhməd, Əhməd Şamlu ilə birlikdə yazıçılar birliyi yaradıb. Lakin təqib və təzyiqlər onların fəaliyyətinə mane olduğundan Rza Barahani xaricdə işləməyə gedib. ABS-dəki Yuta Unversitetində ingilis dili və təbii ədəbiyyatdan dərslər deyib, professor seçilib. 1979-cu ildə İranda baş verən inqilab mühacirətə olan bir çox ziyalılar kimi Barahani də ölkədə demokratikləşmə baş verəcəyi ümidini oyadıb. Yenidən Tehrana qayıdaraq universitetdə işləməyə başlayıb.

də dayaq lazımdır.

**Hər kəs sevsə günəşi başqa sevgisin atar,
Yorulub yolda qalmaz, unudar özünü də.
Uzaq dağlar dalından gedib günəşi tapar.
Uca səslə deyirəm: mən günəşi sevirem!
Mən günəşi sevirem!**

Azərbaycanımızın güneyindəki Astarada anadan olan Behzad Behzadi (1927-2008) buradakı orta təhsilini bitirdikdən sonra Tehrandə Daneşşəraye Moqəddəmat məktəbində oxuyaraq müəllim ixtisası qazanıb və daha sonra Ali Müəllimlər məktəbinə qəbul olsa da, orada çox oxuya bilməyib. 1944-cü ilin fevralında təhsilini yarımçıq qoymalı olub. İran Azərbaycanında gedən demokratikləşmə hərəkatı, ana dilində ümumtəhsil məktəblərinin və universitetin açılması gənc Behzadi də özünə doğru çəkib.

etdirmişdir. 1959-cu ildə nəşr etdirdiyi "Ömür sığortası haqqında məlumat" kitabçası uzun illər sığorta işçilərinin stolüstü kitabı olub. İranda Beynəlxalq Ümumi Anbarlar Federasyonunun qurucusu olan Behzad Behzadi bir müddət həmin təşkilata rəhbərlik də edib.

Behzadi güzəranını təmin etmək üçün müxtəlif sahələrdə çalışsa da, daima ana dilinin qorunması, milli mədəniyyətin yaşadılması yollarını düşünüb. Odu ki, Azərbaycanda kril əlifbasıyla çap olunmuş 4 cildlik Azərbaycan Dilinin İzahlı lüğəti kitabını 1995-ci ildə ərəb əlifbasıyla Tehrandə nəşr etdirməsini təqdirəlayiq hadisə saymaq olar. Behzad Behzadi yalnız 4 cildlik Azərbaycan Dilinin İzahlı lüğəti kitabını çap etdirməklə kifayətlənməyib, özünün uzun illər üzərində işlədiyi "Azərbaycanca- farsca sözlük (Fər-həngə Azərbaycani-farsi)" kitabını 2003-cü ildə və "Fars-

İranda Əraq vilayətindəki Qəraqan bölgəsinə bağlı Bəndəmir kəndində anadan olan Əli Kamali (1944-1996) Tehran universitetində hüquq fakültəsini bitirib. Tehrandə birinci dərəcəli ədliyyə vəkilisi işləyən Əli Kamali ölkədəki haqsızlığa satirik şeirlərlə cavab verir. "Nəflə", "Ağ kamal" imzaları ilə şeirlər yazıb "Tevfiq" dərgisində çap etdirir. 1979-cu ildə çap etdirdiyi satirik şeirləri toplusunu da "Nəflə" adlandırır. İranda "İslam inqilabı"na böyük ümidlər bəsləyən Əli Kamali mitinqlərdə səsləndirilən şüarları toplayıb kitab kimi çap etdirir, lakin onun bu ümidləri puça çıxır. İran İslam rejimi verilən vədlərə əməl etmir, türkçə qəzet və jurnalları bağışlayır və Türkçə məktəblərin olması söz olaraq qalır.

İran İslam rejiminin vədlərindən əli üzülən Əli Kamali "Varlıq" jurnalının heyətinə qoşulur. Bu jurnalda ilk çap etdirdiyi "Qara buluddan çıxan ay